

Dušan Spasojević*
*Univerzitet u Beogradu –
Fakultet političkih nauka*

Nadziranje demokratije – medijsko preoblikovanje savremenih demokratija

Slaviša Orlović, *Nadziranje
demokratije*, Fakultet političkih
nauka, Klio, Beograd,
2023, 394. str.

Kada je Sejmur Martin Lipset želeo da svojim studentima naglasi značaj komparativnih studija govorio je da onaj ko poznaje samo jednu državu zapravo ne zna ništa. Sve veći uticaj medija na političke procese dovodi nas do sličnog zaključka – onaj ko zna samo o politici, a ne zna o medijima, zapravo ne zna puno. Knjiga „Nadziranje demokratije” profesora Slaviše Orlovića predstavlja odgovor

na ovaj problem i na sve veću među-zavisnost politike i medija, te na rastuću medijizaciju političkog procesa. Bez obzira da li se bavimo užim polit-sociološkim pitanjima, poput izbornog procesa, unutarstranačke demokratije ili participacije građana, ili širim i interdisciplinarnim studijama političkih i društvenih sistema, personalizacije politike ili nezavisnim i regulatornim telima, poznavanje ključnih koncepata i autora iz obe naučne oblasti postaje preduslov.

Knjiga „Nadziranje demokratije” ima 394 strane, organizovane u 10 poglavlja. Prva dva poglavlja se bave pitanjem poverenja i moći u trouglu mediji–politika–demokratija, da bi se zatim autor usredsredio na političku instrumentalizaciju medija (poglavljje 4) i medijsku transformaciju politike (poglavljje 5). Pažnja se zatim poklanja kontekstu – širim društvenim i političkim promenama koje su obeležile kraj 20. veka (poglavljje 6), te se ponovo fokusira na ključne karakteristike sadašnjice – pitanje dezinformacija, interneta i društvenih medija (poglavljje 7), totalitarizam društvenih medija (poglavljje 8), opadanje poverenja u demokratiju (poglavljje 9). Zaključno, deseto poglavljje nosi sumirajući naslov: Mediji – od kontrole vlasti do kreiranja svesti.

* spasojevic.dusan@gmail.com

Delo „Nadziranje demokracije” ne treba shvatiti kao iznenađenje. Slaviša Orlović je dugo vremena pokazivao interesovanje za složeno pitanje odnosa medija i politike. Zapravo, u formulisanju predmeta istraživanja vidi se jasan lični pečat autora koji je tokom značajnog dela svoje karijere gradio poziciju u domaćoj javnosti, kroz komentarisane dnevno-političkih događaja, pisanje kolumni i komentara i učestvovanje u brojnim javnim diskusijama i raspravama.

Zbog toga ne iznenađuje da je važan deo istraživačkog problema ove knjige posvećen ulozi intelektualaca i značaju istine. Javna sfera se posmatra kao prostor u kojem stižemo do istine i artikulacije interesa, kroz debate i dijalog, kroz stvaranje građanske javnosti. One su preduslov demokratije, baš kao i slobodni i nezavisni mediji. Važan deo tog dijaloga su intelektualci i stručnjaci koji nastupaju u javnoj sferi, pomažući građanima da razumeju složene probleme, smanjujući obrazovni jaz i omekšavajući tehnokratske tendencije, tako karakteristične za savremene demokratije. Čitava knjiga jasno odslikava intelektualne uzore i inspiracije autora, počev od veberijanskog shvatanja politike kao (javnog) poziva, preko Habermasovog razumevanja javne sfere i Tokvilove ideje participacije, pa sve do (možda ključnih) uticaja domaćih autora, poput Đura Šušnjića i Ratka Božovića. Ovi autori pomažu da razumemo kako se proizvodi pristanak, kako se sledi, a kako oblikuje javno mnjenje, te da li je bolje izvrtati umove ili uvrtati ruke.

Uprkos medijskoj temi, ova knjiga je duboko usidrena u političke i sociološke studije. To se pre svega vidi po značaju koji se pri definisanju problema i postavljanju konteksta daje autorima poput Roberta Dala (koji naglašava značaj alternativnih izvora informacija za poliarhijske režime), Maksa Vebera i Elijasa Kanetija (značaj tajnog i tajnosti za nedemokratske tendencije) ili Hane Arent (koja naglašava principe javnosti), kao i čitavog niza autora koji se bave teorijama moći. Gledano iz ove perspektive, knjiga daje značajan doprinos i kao razumevanje međuzavisnosti medija i politike, ali i kao značajan resurs za studente i zainteresovanu javnost jer predstavlja izuzetan pregled tekstova i autora.

Ova knjiga se može čitati i kao dijalog prošlosti i budućnosti. Prošlost se, kako je to i red, i kako i sam autor kaže, romantizuje, dok je budućnost zabrinjavajuća. Budućnost je malo predvidiva, ali zavisi od aktera kojima se ne može verovati i koji liče na čisto ludilo (Arendt, str. 355); budućnost je nadzirana, kapitalistički i medijski, medijalizovana i manipulativna; ona je obeležena lažnim vestima i dezinformacijama, uz strahove koje rađaju nove pojave poput veštačke inteligencije. Ipak, kao i mnoge druge knjige, i ova otvara pitanje promene i stabilnosti i ostavlja prostor da strahovi koje danas imamo nisu veći i utemeljeniji od strahova koji su izražavani poslednjih decenija, uključujući i zlatno doba demokratije, tj. romantizovanu prošlost.

Ovaj dijalog prošlosti i budućnosti se može gledati i kroz poglavlje 8, koje poredi atmosferu dvadesetih

godina 20. i 21. veka. Zlokobno poređenje služi da pošalje alarm i da izazove nelagodu, ali da upozori da su postepeno nagrizanje demokracije i pojava nespupanih narodnih lidera scenario koji smo već gledali, te znamo kako se završava. Navedeno poglavlje autora postavlja i u nešto širu ravan od uobičajenog (akademskog i politikološkog), jer se tekst oslanja na tri značajna književna dela koja razmatraju apokaliptične scenarije i zloupotrebu moći, države i njenih institucija, ali i medija i javne sfere – Zamjatinov roman „Mi“, Kafkin „Proces“, te nezbežnu Orvelovu „1984“. Ove antiutopijske knjige razvijaju različite scenarije u kojima pojedinac biva sveden na broj, nemoćan i neslobodan, okružen autoritarnim i totalitarnim režimima. Nadziranje postaje osnovna karakteristika društva, a neke životinje jednakije od drugih.

Ključno poglavlje za studente demokracije, izbora i političkih procesa je pod nazivom „Opadanje poverenja u demokraciju“, jer sintetizuje kontekste i krize i svodi ih na određeni broj konkretnih, analitički odvojivih procesa koji određuju današnju međuzavisnost medija i politike. Tako se kao ključni procesi posmatraju promene u socijalnoj strukturi nakon II svetskog rata, pojava i jačanje ideoloških pozicija neoliberalizma i socijaldemokratskog trećeg puta, te globalizacije koja sve ove tokove dodatno naglašava i osnažuje. Proces se u političkoj areni reflektuju kroz uspon populizma (i levog i desnog), te radikalne stranke, kroz krizu starih partija i pojavu antipartijskih tendencija i zbirno kroz

posledičnu krizu demokratskih institucija. Orlović ukazuje na opasnost koja se krije u ukusu koji nameću mediji, odnosno latentni populizam javnog mnjenja; mediji se rukovode ukusima potrošača, što vodi komercijalizaciji i populističkoj političkoj kulturi; u takvom kontekstu se javlja „harizmatični autsajderi“ koji od građana koji ih podržavaju samo žele da povremeno igraju ulogu Naroda. Na sličan način, kontekstualizujući krizu u Srbiju, autor piše: „Kada se pomešaju 'pipmetri' ružičastih televizija, 'tiraži' tabloida i 'kvaziistraživanja' javnog mnjenja dobijamo naduvane rejtinge, političke glumce, folirante i manipulatore. Imamo partije bez sprovedljivih programa, političare bez ideje i karaktera, bez politike i sadržaja... .. Reč je o tihom medijsko-marketinškom ubistvu politike“ (str. 331).

Knjiga „Nadziranje demokracije“ nema ambiciju da ponudi gotove i jasno formulisane odgovore. Naprotiv, knjiga je pisana u polemičkom i dijaloškom duhu. Jedan od dijaloga koji autor vodi sa Hanom Pitkin jasno definiše cilj knjige – citirajući Pitkin, autor navodi: „Da sam bila u stanju da prepoznam bolest i odredim lek za ono što nas tišti kao lek bih napisala knjigu“, pa nastavlja svojim rečima: „Pisanje ove knjige imalo je sličnu inspiraciju. Ovde je više reč o dijagnozi nego o leku. Dijagnoza, kada je blagovremena i tačna, najbolji je put ka izlečenju“ (str. 363). Uprkos odsustvu eksplicitne dijagnoze, ova knjiga zaslužuje pažnju javnosti i može da otvori i usmeri u poželjnom pravcu neke od neophodnih diskusija. A iz diskusija će, nadam se, proisteći i lekovi.